

ІСТОРИЧНА ІМАГОЛОГІЯ

УДК 741.5:32:070.449.8(1-074)(477.62)

ПОЛІТИЧНА КАРИКАТУРА НА СТОРІНКАХ ОКУПАЦІЙНОЇ ПРЕСИ ДОНБАСУ

Грідіна Ірина

(Маріупольський державний університет)

Проценко Євгенія

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Стаття присвячена дослідженню політичної карикатури на сторінках преси, що виходила на території Донбасу в роки нацистської окупації. Проведений аналіз 30 найменувань періодичних видань, що виходили на теренах окупованого Донбасу. Основу методології статті складають метод контент-аналізу та семиотичний підхід. На прикладі газети «Донецкий вестник» визначено, що карикатури були виключно на політичну тематику та являли собою передрук із західноєвропейських нацистських видань. З'ясовано, що карикатури використовувались як засіб пропаганди та агітації, являли собою контрольовану політичну сатиру на мікрорівні, притаманну тоталітарному суспільству.

Ключові слова: карикатура, преса, окупація, Донбас, пропаганда, Друга світова війна.

Political caricatures in the occupying press of Donbas region

Gridina Iryna

(Mariupol State University)

Protsenko Yevgeniia

(Vasyl' Stus Donetsk National University)

The article is devoted to the study of political caricatures on the pages of the press, which was published on the territory of the Donbass during the Nazi occupation. An analysis of 30 titles of periodicals published on the territory of the occupied Donbass. The basis of the methodology of the article is the content analysis method and the semiotic approach. On the example of the newspaper «Donetskiy vestnik», it was determined that cartoons were exclusively on political topics and represented a reprint from Western European Nazis publications. It was found that caricatures were used as a means of propaganda and propaganda, and it was a controlled political satire at the micro level of the totalitarian society.

Key words: cartoon, press, occupation, Donbass, propaganda, Second World War.

Политическая карикатура на страницах оккупационной прессы Донбасса

Грідина Ірина

(Маріупольський державний університет)

Проценко Євгенія

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Статья посвящена исследованию политической карикатуры на страницах прессы, выходящей на территории Донбасса в годы нацистской оккупации. Проведен анализ 30 наименований периодических изданий, выходивших на территории оккупированного Донбасса. Основу методологии статьи составляют метод контент-анализа и семиотический подход. Определено, что карикатуры были на политическую тематику и представляли собой перепечатки из западноевропейских нацистских изданий. Выяснено, что карикатуры использовались как средство про-

паганды и агитации, представляли собой контролируемую политическую сатиру на микроуровне, присущую тоталитарному обществу.

Ключевые слова: карикатура, пресса, оккупация, Донбасс, пропаганда, Вторая мировая война.

Переосмислення багатьох ключових проблем вітчизняної історії, зокрема періоду Другої світової війни, особливо за умов, коли наша країна вже п'ятий рік воює з агресором на Донбасі, здійснює відсіч гібридній агресії РФ, доводить: соціокультурна сфера війни не менше, а може навіть більш важлива для дослідження та усвідомлення, на перший погляд прихованих, але значущих для розуміння поведінки людини в екстремальних умовах, стратегій виживання, поведінки спротиву чи покори.

Дослідження соціокультурних процесів неможливе без використання візуального типу джерел, які не лише фіксують та передають, а й інтерпретують та конструюють дійсність через закодовану у візуальних об'єктах інформацію, приховані символи та сенс¹.

Одним із найбільш розповсюджених та дієвих засобів донесення інформації та пропаганди в роки Другої світової війни була політична карикатура. Карикатура є вже готовим «нав'язаним» образом, який легко сприймається та не потребує навіть жодних зусиль для сприйняття.

Предметом нашого дослідження є політична карикатура, яка друкувалася на шпальтах періодичних видань, що виходили в роки окупації на території Донбасу.

Карикатура як складова певної ідеології та інструмент пропаганди в роки Другої світової війни знайшла висвітлення в низці досліджень О. О. Маєвського², Ентоні Родса³, карикатуру в контексті інформаційної політики окупаційної влади розглянуто в роботі О. О. Салати⁴. Історія, умови функціонування окупаційної преси Донбасу, відображення на її сторінках сюжетів соціально-економічного, політичного, культурного життя населення України в умовах нацистської окупації ретельно досліджені в роботах Д. М. Титаренка⁵. Водночас карикатура, що друкувалася на шпальтах окупаційної преси Донбасу, досі не стала предметом спеціального дослідження. Ми вважаємо, що тому є кілька причин. Працюючи над статтею, автори дійшли висновку, що процес дослідження карикатури на шпальтах окупаційної преси Донбасу як інструмента створення певного медіа-образу, стереотипу ставить більше питань, ніж дає відповідей. І це одна з причин «неуваги» до неї, адже сенс дослідження нібито ховається від дослідника. Карикатура – надзвичайно виразне візуальне джерело, яке дає можливість відбити умонастрої людини у конкретний історичний відрізок часу, рефлексію на певні події та явища

¹ Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень / О. Рабенчук // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – 2012. – Вип. 17. – С. 30.

² Маєвський О. Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. К.: Інститут історії України, 2018. – 268 с.

³ Родс Э. Пропаганда. Плакаты, карикатуры и кинофильмы Второй мировой войны. 1939–1945. М.: Эксмо, 2008. – 312 с.

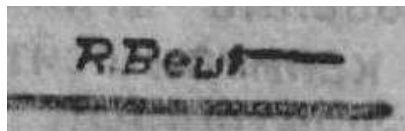
⁴ Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941–1944 рр.). – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – 363 с.

⁵ Титаренко Д. М. Культурні процеси в Україні у роки нацистської окупації (зона військової адміністрації). – Львів–Донецьк, 2014. – 442 с.; Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Донецький національний університет. – Донецьк, 2002. – 255 с.

(за визначенням соціологічного словника Т. Лоусона та Д. Геррода)⁶. Але авторами карикатур в окупованому Донбасі не були місцеві художники (про це мова піде нижче), а якщо б і були, навряд чи вони могли висловлювати свої ідеї в карикатурних образах. Тому про відбиття настроїв важко говорити. Отже, залишається дізнатися, чому саме ці символи вміщені на шпальтах газет окупованого Донбасу. Яку мету переслідувала військова окупаційна адміністрація: відпрацьовували загальні настанови пропагандистської машини третього рейху? Намагалися маніпулювати свідомістю населення, створюючи стійкі образи та стереотипи? Чи, можливо, інтерпретувати сприйняття цих карикатурних образів населенням, а якщо можливо, то в який спосіб? Знайти відповіді на ці питання в рамках однієї статті, й автори це цілком усвідомлюють, досить проблематично, тому дослідження має, насамперед, постановчий характер, ставить проблему взагалі та окреслює перспективи її подальшого дослідження.

У роки нацистської окупації політичні карикатури на території Донбасу зустрічались у листівках та брошурах, проте найчастіше на шпальтах періодичних видань. Для аналізу нами була обрана газета «Донецкий вестник», орган Юзівської (під час окупації Сталіно було перейменовано на Юзівку) міської управи, яка видавалася з 15 листопада 1941 р. по 1 вересня 1943 р. Газета виходила російською мовою, орієнтуючись на російськомовне населення регіону. Вибір саме цього видання пояснюється досить високим рівнем охоплення аудиторії. Тираж складав 25–40 тисяч примірників, недільні випуски іноді сягали 65 тисяч. У січні 1943 р. установами та підприємствами міста Бахмут було передплачено 500 місячних передплат на газету. Враховуючи, що в Бахмуті виходив власний друкований орган, цей факт може свідчити про таке: 1) про популярність видання, 2) про тиск окупаційної адміністрації щодо його розповсюдження.

Перший номер газети «Донецкий вестник» вийшов вже 15 листопада 1941 р. (нагадаємо, м. Сталіно (Донецьк) було окуповано 26 жовтня 1941 р.). Карикатур у примірниках газет за 1941 р. ми не спостерігаємо, що пояснюється, ймовірно, організаційними труднощами випуску видання. Але вже з 1 січня 1942 р. карикатури почали з'являтися майже в кожному номері газети. Загалом візуальний ряд, тобто фотографії, карикатури та малюнки становили приблизно 20–25 % газетного матеріалу, з яких близько 10 % складала саме карикатура. Візуальний аналіз карикатур, підписи та пояснення під ними німецькою, які потім перекладались російською мовою, дають підстави вважати, що фактично усі карикатури передруковувались з німецькомовних нацистських видань⁷. Карикатуристи не підписувались повністю, переважно ставили ініціали (мал. 1) з німецьких літер, що знову ж таки вказує на німецькомовних авторів.

Мал. 1. Донецкий вестник, 19 апреля 1942 г.

⁶ Лоусон Т. Социология: А–Я: Словарь-справочник / Т. Лоусон, Д. Гэррод. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 608 с.

⁷ Донецкий вестник. 1941–1943.

Частина карикатур не має підписів, однак ми спостерігаємо єдину стилістику у 80 % карикатур. Тож питання авторства можна з більшою часткою ймовірності закрити: карикатури навряд чи були авторськими роботами місцевих художників. І це при тому, що місцеві художники в газеті працювали, але, скажімо так, використовувались не за призначенням. Наприклад, у газеті «Донецкий вестник» працював художник Д. Новодворський (до речі, колишній співробітник газети «Комсомолец Донбасса»). Але його робота полягала в тому, що він ретушував фотографії для німецьких фронтових видань «Panzer foran» і «Der Kampf», які виходили в Юзівці, хромографіював німецькі воєнні топографічні карти⁸. Отже, політична карикатура, як невід’ємна складова витриманої в єдиному дусі нацистської пропаганди, була досить важлива, щоб довіряти її місцевим.

Зважаючи на неможливість місцевих авторів інтерпретувати оточуючу реальність та висловлювати своє ставлення до неї в карикатурних образах навіть на задалегідь задані теми, залишається проаналізувати змістовне наповнення політичної карикатури, яка з’являлась на сторінках «Донецкого вестника», та з’ясувати цілі, які переслідувались окупаційною владою у створенні певних візуальних образів: подієвий зміст (що повідомляється) і способи його втілення (як повідомляється); адресність (цільова аудиторія та ступінь її підготовленості до сприйняття зображення); специфіка мовного втілення в тексті (підписи до карикатур, використання характерних прийомів, таких, як алюзії, метафори, гіперболи, каламбури та ін.)⁹.

Якщо розглядати за технікою та жанром виконання, то карикатури в «Донецком вестнике» майже не вирізнялись від тих, до яких звикло радянське населення, і представляли собою графічні чорно-білі зображення та ілюстрації, насичені різними символами, гіперболізованими формами, елементами шаржу. Але тепер гіперболізовані форми та символи належали персонажам, висміювання яких суворо табувалось радянською владою, наприклад, великий ніс на карикатурах уособлював «жидо-масонську» радянську владу, акцент на чорних та перебільшено великих вусах Сталіна створював образ традиційного злодія.

Дослідник О. О. Маєвський¹⁰ вказує, що на теренах окупованої України зустрічались карикатури на соціально-побутові та відмінні від політичних теми, проте аналіз 30 найменувань періодичних видань, що виходили на теренах окупованого Донбасу показав, що на шпальтах періодичних видань регіону зустрічалася виключно політична карикатура. Можна пояснити це тим, що близькість фронту, розміщення військових напості у місцевого населення вимагали від військової окупаційної адміністрації пильної уваги до підтримання порядку та лояльності. Висвітлювати та висміювати побутові проблеми, провокуючи напруження ситуації, окупаційна влада вважала вкрай недоречним. Але головною причиною відсутності побутової карикатури було усунення місцевих авторів від продукування будь-якої сатири, добре обізнаних з повсякденним життям регіону.

⁸ Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Донецький національний університет. – Донецьк, 2002. – С. 180.

⁹ Яковлев М. В. Техніки та алгоритми аналізу візуального матеріалу: розмежування якісних і кількісних підходів / М. В. Яковлев // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Том 122. – С. 9–13.

¹⁰ Маєвський О. Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. – К.: Інститут історії України, 2018. – С. 160.

Аналізуючи механізми впливу політичної карикатури на місцеве населення, слід мати на увазі, що існувало два види політичних карикатур: карикатури активного та пасивного сприйняття. Карикатури активного сприйняття передбачають багату уяву підготовленого читача і надання йому свободи інтерпретації через деперсоніфікацію героїв. Важко було очікувати від населення, що знаходилось у стані соціальної травми через війну та окупацію, особливих рефлексій над зображенням. Тому нацистська окупаційна адміністрація використовувала переважно карикатури пасивного сприйняття, в яких можливість інтерпретувати зображення по-своєму майже виключалась, та ефект ще й підсилювався обов'язковим підписом, поясненням, який нав'язував певну думку¹¹.

За змістовним спрямуванням карикатур, вміщених на сторінках «Донецького вестника», можна виокремити такі теми політичної сатири: 80 % усіх карикатур були присвячені міжнародним подіям та зовнішній політиці. Особливою «любов'ю» користувались карикатури, присвячені невдачам, реальним та вигаданим, військових кампаній Радянського Союзу, Великобританії та США. Як правило, такі карикатури супроводжували передовиці повідомлень із фронту, великі огляди військових подій на усіх фронтах Другої світової війни. Зазвичай героями таких сюжетів ставали карикатурні образи Черчилля, Рузвельта та Сталіна, які постійно потрапляли в неприємні ситуації, пов'язані з недієздатністю їх армій, невдалими військовими кампаніями. Активно висміювались кампанії Великобританії та США в Африці та Тихому океані.

У зображеннях карикатуристів Черчилль, Рузвельт та Сталін часто сварились, підставляли один одного. Водночас постійно акцентувалося на принизливому становищі Сталіна порівняно з його союзниками, що у карикатурах відбивалося зображенням Сталіна завжди в нижній частині малюнка щодо Рузвельта та Черчилля (мал. 2). Зважаючи, що одним із найпопулярніших сюжетів карикатур був другий фронт (мал. 3), то цілком зрозумілим є нав'язування у свідомості населення окупованих територій теми розбрату між союзниками, щоб виключити надії навіть на можливість домовленостей про спільні дії.

Мал. 2. Донецкий вестник, 1 августа 1943 г.

¹¹ Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941–1944 рр.). – Донецьк: Норд-Прес. – С. 182.; Родс Э. Пропаганда. Плакаты, карикатуры и кинофильмы Второй мировой войны. 1939–1945. – М.: Эксмо, 2008. – С. 87.

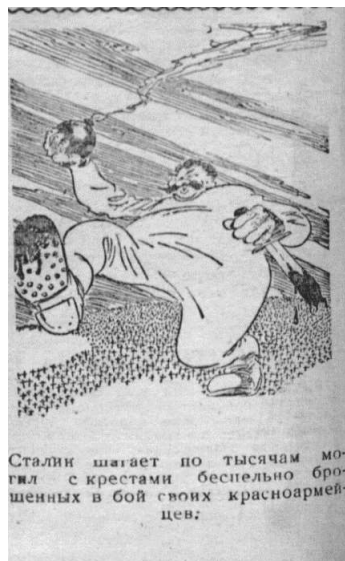

Мал. 3. Донецкий вестник, 23 августа 1943 г.

Другою за популярністю темою карикатур газети «Донецкий вестник» була внутрішня політика СРСР. На шпальтах окупаційної преси не стільки висміювалась, як засуджувалась антирелігійна та антиукраїнська політика Сталіна, колективізація та пов'язані з ними репресії. Сталін зображувався як здоровезний орел із величезними вусами та утрираними рисами обличчя, що підкреслювали його національність (читай – інакшість) (мал. 4), поставав у вигляді кровожерливого м'ясника, який для досягнення своїх цілей знищує народ (мал. 5). Супроводом подібних карикатур часто-густо виступали приклади народного (ймовірніше, авторського)¹² фольклору – антирадянські частівки, прислів'я, загадки.

Мал. 4. Донецкий вестник, 4 августа 1943 г.

Мал. 5. Донецкий вестник, 12 мая 1943 г.

¹² Грідіна І. М. Зображальні джерела в дослідженні духовного життя населення України в роки Другої світової війни // Гілея. – Вип. 34. – К., 2010. – С. 135–137; Грідіна І. М. Політичний гумор на сторінках окупаційної преси Донбасу // Нові сторінки історії Донбасу. Кн. 19. – Донецьк, 2010. – С. 49–61.

Ще одним із сюжетів, який викривався політичною сатирою, був антисемітизм. Антисемітська пропаганда займала доволі значне місце на шпальтах видання, проте, що стосується карикатур, то антисемітських сюжетів у «Донецкому вестнику» набагато порівняно з іншими, до того ж вони зазвичай були супровідними. Наприклад, карикатура, яка висміювала начебто створення єврейського полку в армії Великобританії (мал. 6). Антисемітизм не пропагувався на побутовому рівні, критикувалось «жидо-більшовицьке» походження радянської влади та не єврей Сталін, який співпрацював з євреями проти свого ж народу (мал. 7).

Мал. 6. Донецкий вестник,
11 июня 1942 г.

Мал. 7. Донецкий вестник,
6 сентября 1942 г.

Як зазначалося вище, одним із головних питань, яке ставить дослідження, чи була політична карикатура на шпальтах окупаційної преси дієвою та чи мала той вплив на населення, який передбачався окупантами. На жаль, наявні джерела не дозволяють дати вичерпні відповіді на ці запитання. На території окупації періодичні видання були чи не єдиним джерелом інформації для населення, вакуум якої поповнювався саме з відомостей наявної преси. І все ж населення досить скептично ставилося до змісту окупаційної преси — «німецькі газети брешуть ще більше за радянські»¹³. Інша справа карикатура. За висновком відомого дослідника політичного гумору А. В. Дмитрієва, «через використання візуального каналу впливу або критично націленого на окрему важливу тему символу політична карикатура стає дієвим засобом формування суспільної думки. Її апеляції до емоцій взагалі важко протистояти, і її вплив доволі помітний до теперішнього часу»¹⁴. Але карикатура

¹³ Грідіна І. М. Духовне життя населення України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) / І. М. Грідіна. — Донецьк: ДонНУ, 2010. — С. 134.

¹⁴ Дмитрієв А. В. Социология политического мора: Очерки / А. В. Дмитрієв. — М.: Российская академия наук. Отделение философии, социологии, психологии и права. — С. 74.

зіграла з нацистами злий жарт: в образі комічного радянська дійсність переставала виглядати жахливою, а оскільки ті проблеми, яке накопичило життя в окупації, зрозуміло, не висміювалися, нацистська дійсність навпаки не була привабливою¹⁵. Зовнішньополітичні події у вигляді карикатур сприймалися як щось екзогенне, далеке, адже не залежали від волі та бажання населення, а просто спостерігались, як цікаві картинки.

Висновки. Проведений аналіз політичної карикатури, вміщеної на сторінках газети «Донецкий вестник», що видавалась на території окупованого Донбасу під час Другої світової війни, дає підстави зробити певні висновки. Карикатура на сторінках окупаційної преси являла собою притаманну для тоталітарного суспільства офіційно дозволена та ретельно контрольована політичну сатиру на мікрорівні. Політична карикатура не стала самостійним жанром, а була допоміжною візуалізацією витриманих в єдиному дусі нацистських пропагандистських матеріалів. Усунення від створення змістовного контенту карикатурних сюжетів місцевих художників та авторів текстового супроводження, які знали місцеві реалії та особливості менталітету місцевого населення, перетворили запозичену з нацистських видань політичну карикатуру на явище екзогенне, а отже, ненадійне та не впливове.

Перспективи дослідження. Карикатура належить до так званого креолізованого тексту, тобто є одночасно жанром як політичного, так і культурного дискурсу. Якщо карикатура як засіб ідеології та пропаганди знаходить висвітлення у дослідженнях, то карикатура як вид образотворчого мистецтва, наповнений власними художніми образами, символікою у роки Другої світової війни майже не вивчений. Перспективними напрямками дослідження може бути порівняльний аналіз карикатурного жанру як у просторовому, так і у часовому вимірах.

References

- Dmitriev, A. V. (1996). *Sotsiologiya politicheskogo mora: Ocherki*. Moskva: Rossiyskaya akademiya nauk. Otdelenie filosofii, sotsiologii, psikhologii i prava. [in Russian].
- Donetskiy vestnik. – Donetsk Gazette*. 1941–1943. [in Russian].
- Gridina, I. M. (2010). *Zobrazhalni dzherela v doslidzhenni dukhovnoho zhyttia naseleння Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny. Hileia*. 34, 135–144. [in Ukrainian].
- Gridina, I. M. (2010). *Politychni humor na storinkakh okupatsiinoi presy Donbasu. Novi storinky istorii Donbasu – The New Pages of History of Donbas*. 19, 49–61. [in Ukrainian].
- Gridina, I. M., (2010). *Dukhovne zhyttia naseleння Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny (1939–1945 rr.)*. [Spiritual life of Ukraine during the Second World War (1939–1945)]. (*Candidate's thesis*). Donetsk: DonNU. [in Ukrainian].
- Iakovliev, M. V. (2011). *Tekhniky ta alhorytmy analizu vizualnoho materialu: rozmezhuvannya yakisnykh i kilkisnykh pidkhodiv. Naukovi zapysky NaUKMA*. 122, 9–13. [in Ukrainian].
- Louson, T., & Gerrod, D. (2010). *Sotsiologiya: A–Ya: Slovar-spravochnik*. Moskva: FAIR-PRYeSS. [in Russian].
- Maievskiy, O. (2018). *Politychni plakati i karykatura yak zasoby ideolohichnoi borotby v Ukraini 1939–1945 rr.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
- Salata, O. O. (2010). *Formuvannya nimetskoho informatsiinoho prostoru v reikhskomisariati Ukrainy ta v zoni viiskovoi administratsii (cherven 1941–1944 rr.)*. Donetsk: Nord-Pres. [in Ukrainian].

¹⁵ Грідіна І. М. Політичний гумор на сторінках окупаційної преси Донбасу / І. М. Грідіна // Нові сторінки історії Донбасу. Кн. 19. – Донецьк, 2010. – С. 53.

Tytarenko, D. M. (2014). *Kulturni protsesy v Ukraini u roky natsyystskoi okupatsii (zona viiskovoi administratsii)*. Lviv–Donetsk. [in Ukrainian].

Titarenko, D. M. (2002). *Presna Skhidnoi Ukrainy periodu nimetsko-fashyystskoi okupatsii yak istorychne dzherelo (1941–1943 rr.)* [The press of Eastern Ukraine of the period of German fascist occupation as a historical source (1941–1943)] (*Candidate's thesis*). Donetsk. [in Ukrainian].

Rabenchuk, O. (2012). Do pytannia pro vizualne yak dzherelo istorychnykh doslidzhen. *Ukraina KhKh stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*. 17, 29–39. [in Ukrainian].

Rods, E. (2008). *Propaganda. Plakaty, karikatury i kinofilmy Vtoroy mirovoy voyny. 1939–1945*. Moskva: Eksmo. [in Russian].

УДК 94(477)

МІЖ ТВОРЧИМ ЗАДУМОМ І РЕАЛЬНІСТЮ: КАТЕГОРІЇ ВНУТРІШНІХ ВОРОГІВ У ЖУРНАЛІ «ПЕРЕЦЬ» ЧАСІВ ПІЗНЬОГО СТАЛІНІЗМУ

Андрій Яковлєв

(Донецький національний університету імені Василя Стуса)

Актуальність дослідження полягає у розгляді однієї з найбільш проблемних ланок історії – особливостей роботи та методів радянської пропаганди. У зв'язку з цим виділяється аспект формування ідеологеми «образ ворога», що в умовах радянського ладу перетворився на вдалий інструмент партії досягати певних цілей. Особливо виділимо роль пропаганди в численних радянських ЗМІ. В умовах гібридної війни, яку Росія розв'язала проти України, аналіз проблеми, що розкриває маніпуляції радянської влади за допомогою публікацій (у тому числі й у гумористичній періодиці), має ще й політичну актуальність. Розуміння того, як створювався у свідомості радянських громадян «образ ворога», допомагає викривати сучасні маніпуляції російських ЗМІ, принцип роботи яких майже не змінився.

Головною метою публікації є аналіз, класифікація та характеристика зображень внутрішніх ворогів радянської держави за допомогою візуальних та текстових матеріалів журналу «Перець» 1945–1953 рр., тобто в епоху пізнього сталінізму. Для повного досягнення мети допоможуть такі завдання: визначити роль та значення радянської сатири у зазначений час; розкрити сутність ідеологеми «образ ворога» для радянської держави; проаналізувати основні категорії образів внутрішніх ворогів радянської держави, показати зв'язок зображень із внутрішнім життям УРСР.

Результати дослідження демонструють важливе значення радянської сатири під час післявоєнної розбудови господарства країни, а зображення категорій внутрішніх ворогів у журналі «Перець» показало неабиякий вплив на суспільство розгалуженої системи категорій внутрішніх ворогів (при цьому таких видів, існування яких не загрожувало існуванню самої радянської системи).

Ключові слова: образ ворога, сміхова культура, радянська преса, журнал «Перець».